

II. RECENZJE I NOTY

ZBIGNIEW BUJKIEWICZ, (2023). *Siostra diakonisa Anna Borchers i jej seminarium w Zielonej Górze (1905-1938) na tle ewangelickiego ruchu przedszkolnego*, (Rozprawy Społeczno-Ekonomiczne Łużyckiej Szkoły Wyższej, t. 6). Żary – Poznań: Wydawnictwo Rys, ss. 120

„Prawdziwym fenomenem obecnej doby jest duże zainteresowanie przeszłością poszczególnych regionów, miejscowości, osób, placówek szkolnych itp.” – pisali w 1989 roku Lech Mokrzecki i Józef Żerko (s. 198). Ich obserwacja nowych wówczas trendów w badaniach regionalnych z perspektywy historiograficznej jest aktualna do dziś. Regionalizm i badania regionalne, które co prawda nie doczekały się interdyscyplinarnych definicji (Głowacka-Sobiech, 2008, s. 7 i n.), stały się nie tylko ważnym polem eksploracji najnowszych rozważań historyków, w tym również historyków wychowania, ale są również cenne poznawczo dla ustalenia paradygmatu metodologicznego (Głowacka-Sobiech, 2008, s. 7 i n.). Książka Zbigniewa Bujkiewicza, zatytułowana *Siostra diakonisa Anna Borchers i jej seminarium w Zielonej Górze (1905-1938) na tle ewangelickiego ruchu przedszkolnego* wpisuje się w dwa, współcześnie ważne, nurty badawcze: regionalizm i badania nad historią kobiet, szczególnie tych (nie)znanych szerszej grupie społeczeństwa, których zasługi na polu oświatowym i wychowawczym były niebagatelne. Autor recenzowanej monografii jest profesorem Łużyckiej Szkoły Wyższej w Żarach, archiwistą, którego zainteresowania badawcze dotyczą w znaczącej mierze historii regionu lubuskiego, w tym także jego edukacyjnych i oświatowych wątków (Bujkiewicz, 2015).

Anna Borchers, zaliczana, jak zauważył Zbigniew Bujkiewicz, do nietuzinkowych Lubuszanek nie doczekała się odpowiedniego polskojęzycznego opracowania. Poza artykułem Autora (Bujkiewicz, 2012/2013) nie podjęto istotnych badań nad jej działalnością oświatową oraz – co bardzo istotne – nad teoretycznymi rozważaniami diakonisy, dotyczącymi szeroko pojętej edukacji dzieci w wieku przedszkolnym oraz kształcenia nauczycielek pracujących w ochronkach i przedszkolach. Biorąc ten fakt pod uwagę, niewątpliwie recenzowana książka wypełnia lukę w rodzimym piśmiennictwie, tym bardziej że o Annie Borchers nie ma również szczegółowego niemieckojęzycznego naukowego opracowania.

Konstrukcja analizowanej publikacji jest spójna i logiczna, składa się ze wstępu, trzech rozdziałów, zakończenia oraz bibliografii. We wstępie Autor scharakteryzował stan badań i możliwości źródłowe oraz dokonał wyjaśnień terminu przedszkole. Jeśli rozpatrywać recenzowaną monografię w kategorii pozycji pisanych w paradygmacie historyczno-pedagogicznym, to zwyczajowo we wstępie oprócz informacji, które Autor przedstawił, należało umieścić cel badań, przedmiot, scharakteryzować i zanalizować podstawę źródłową oraz umieścić prowadzone badania w szerszym kontekście historycznym i pedagogicznym, wykorzystując w badaniach odpowiednią metodologię badań. Zabrakło również informacji, do kogo adresowana jest książka. Zapewne, odbiorcą może być zarówno mieszkaniec lubuskiego, którego interesują dzieje regionu, jak i historyk wychowania badający dzieje edukacji przedszkolnej. Pierwszy odnajdzie w niej dzieje i znaczenie znajomych historycznych budynków w przestrzeni miasta oraz historię ważnego fragmentu oświaty przedszkolnej w Zielonej Górze, drugi może poczuć niedosyt z powodu nielicznie przywołanych historyczno-pedagogicznych kontekstów rozwoju oświaty przedszkolnej w Zielonej Górze oraz uwagunkowań społeczno-religijnych ewangelickiego wychowania przedszkolnego w Niemczech.

W pierwszym rozdziale Autor, odwołując się głównie do materiałów źródłowych, przedstawił ważne dla rozwoju ewangelickiego wychowania przedszkolnego postaci ks. Theodora Fliednera i Johanna F. Rankego oraz opisał Misję Wewnętrzzną, jak również rozwój diakonii żeńskiej. Zapewne, wykorzystanie literatury przedmiotu na temat występujących w tym rozdziale postaci, np. F. Fröbla (Bilewicz-Kuźnia, 2014; Bilewicz-Kuźnia, Andrzejewska (red.), 2020) wzbogaciłoby interpretację fragmentów źródłowych. Drugi rozdział poświęcony jest rozwojowi ewangelickiego wychowania w Zielonej Górze. Pierwsza jego część dotyczy funkcjonowania opieki społecznej stolicy lubuskiego na przełomie XIX i XX wieku. Autor bardzo ogólnie omówił tę kwestię, odwołując się tylko do jednej pozycji własnego autorstwa. Wydaje się, że ta część bardziej rozbudowana, stanowiłaby szerszy kontekst historyczno-społeczny do podjętych analiz w dalszych rozważaniach. Drugi podrozdział, napisany głównie na podstawie archiwaliów i materiałów źródłowych, dotyczy powstania i zarysu dziejów funkcjonowania Domu Macierzystego sióstr diakonis „Bethesda” w Zielonej Górze. Trzecia część zawiera opis początków kształcenia przedszkolnego tychże sióstr w Zielonej Górze, ze szczególnym uwzględnieniem okresu działalności Anny Borchers. Warto podkreślić, że materiały archiwalne wykorzystane w tym fragmencie. Następna część, podejmująca konteksty historyczne zainteresowania sióstr diakonis pracą w świetlicach, jest także dość ogólna, a powinna, w moim mniemaniu, zostać rozbudowana na podstawie odpowiedniej literatury przedmiotu. Interesujące jest ukazanie w kolejnych podrozdziałach losów domu diakonis po śmierci Anny Borchers oraz funkcjonowania seminarium dla przedszkolank w czasach nazistowskich. W ostatnim rozdziale monografii Autor przedstawił, co należy podkreślić, szczegółowo różne aspekty pedagogiki Anny Borchers, odnoszące się zarówno do teorii, jak też rozwiązań praktycznych zapisanych w poradnikach i przewodnikach jej autorstwa (jak m.in. działalność wydawnicza, podstawy teorii

wychowania, organizacja pracy w przedszkolu, miesięczny plan ramowy, święta w przedszkolu, zbiór zgadywanek, organizacja pracy w świetlicy). Wątpliwość może jednak budzić sformułowanie „pedagogika Anny Borchers” – będące, zapewne, pewnego rodzaju uproszczeniem odnoszącym się do stworzonego przez nią, jak Autor sam zaznaczył, podejścia teoretycznego i praktycznego do edukacji przedszkolnej oraz programu działania zielonogórskiego Seminarium (s. 73), a nie *stricte* pedagogiki. W zakończeniu Zbigniew Bujkiewicz umieścił informacje o grobach sióstr diakonis, co stanowi cenne źródło wiadomości dla regionalistów, nie tylko w kontekście architektonicznym. Następnie dokonał podsumowania poglądów Anny Borchers, zakorzenionych w ewangelickiej myśli pedagogicznej na tle ewangelickiego ruchu przedszkolnego. Historykowi wychowania może w tej części brakować dogłębnej syntezy porównawczej w odniesieniu do szerszych kontekstów religijnych, społecznych i pedagogicznych omawianego okresu. W zapisie bibliograficznym Autor nie wyeksponował materiałów źródłowych (szczególnie archiwalnych) – bogato zebranych i odnoszących się nie tylko do tekstów Anny Borchers, ale również innych przedstawicieli ewangelickiego wychowania przedszkolnego. Zabieg ten jest często stosowany w monografiach pisanych z perspektywy historyczno-pedagogicznej.

Omawiana publikacja została napisana językiem komunikatywnym. Występuje w niej wiele zabiegów językowych, technicznych, stylistycznych, służących, zapewne, pewnemu usystematyzowaniu informacji. Wśród nich należy wymienić dużą liczbę wyliczeń, zapisanych od myślników (np. s. 77, 92, 99), brakuje przypisów do długich *passusów* odnoszących się do poglądów Anny Borchers (np. s. 32-33, 83-85, 92). W pracach *stricte* naukowych omówienie treści materiałów źródłowych (w tym przypadku głównie tekstów Anny Borchers) opatrzone powinno być licznymi odniesieniami w przypisach, szczególnie w przypadku rekonstrukcji poglądów diakonis. Zakładając, że recenzowana monografia ma charakter naukowy, o czym świadczy fakt jej publikacji w *Rozprawach Społeczno-Ekonomicznych Łużyckiej Szkoły Wyższej*, należało wykazać się większą dyscypliną w tworzeniu dyskursu narracyjnego, szczególnie w odniesieniu o dbałość w przypisach i bibliografii.

Podsumowując, na uwagę zasługują niewątpliwie archiwalne ilustracje, zarówno postaci Anny Borchers, jak i budynków przedszkola w różnych okresach, które wzbogacają książkę źródłowo i poznawczo. Szkoda, że Autor nie wyeksponował materiałów ikonograficznych w odrębnym spisie. Cenny jest fakt, iż monografia została opracowana na ważnym ilościowo i jakościowo materiale źródłowym, głównie niemieckojęzycznym i archiwalnym, do tej pory niewystarczająco wykorzystanym do analiz naukowych w paradygmacie badań historyczno-pedagogicznych. Z całą pewnością, książka ta jest ważna, ponieważ wypełnia badawczą lukę nie tylko o siostrze diakonis Annie Borchers, jej działalności i spuściźnie, ale także o ważnym historycznie nurcie ewangelickiego ruchu przedszkolnego w Zielonej Górze, jak również fragmencie dziejów wychowania przedszkolnego.

Katarzyna Kabacińska-Łuczak

ORCID 0000-0001-8098-3403

REFERENCES

- Bilewicz-Kuźnia, B. (2014). *Dar zabawy. Metodyka i propozycje zajęć z dziećmi wg założeń pedagogicznych Froebela*. Lublin: Wydawnictwo Froebel.pl.
- Bilewicz-Kuźnia, B., Andrzejewska, J. (red.), (2020). *Oblicza edukacji przedszkolnej i szkolnej*. Lublin: Wydawnictwo UMCS
- Bujkiewicz, Z. (2012/2013). *Seminarium dla przedszkolanki Anny Borchers w Zielonej Górze 1905-1945*. Łużyckie Zeszyty Naukowe, 6-7
- Bujkiewicz, Z. (2015). *Szkoły w regionie lubuskim w XIX i w pierwszej połowie XX wieku – dziedzictwo archiwalne i kulturowe*. Zielona Góra: Archiwum Państwowe
- Głowacka-Sobiech, E. (2008). *Badania regionalne w historii wychowania – problemy metodologiczne*. Biuletyn Historii Wychowania, 24
- Mokrzecki, L., Żerko, J. (1989). *Regionalizm w badaniach i nauczaniu historii wychowania*. Rozprawy z Dziejów Oświaty, 32